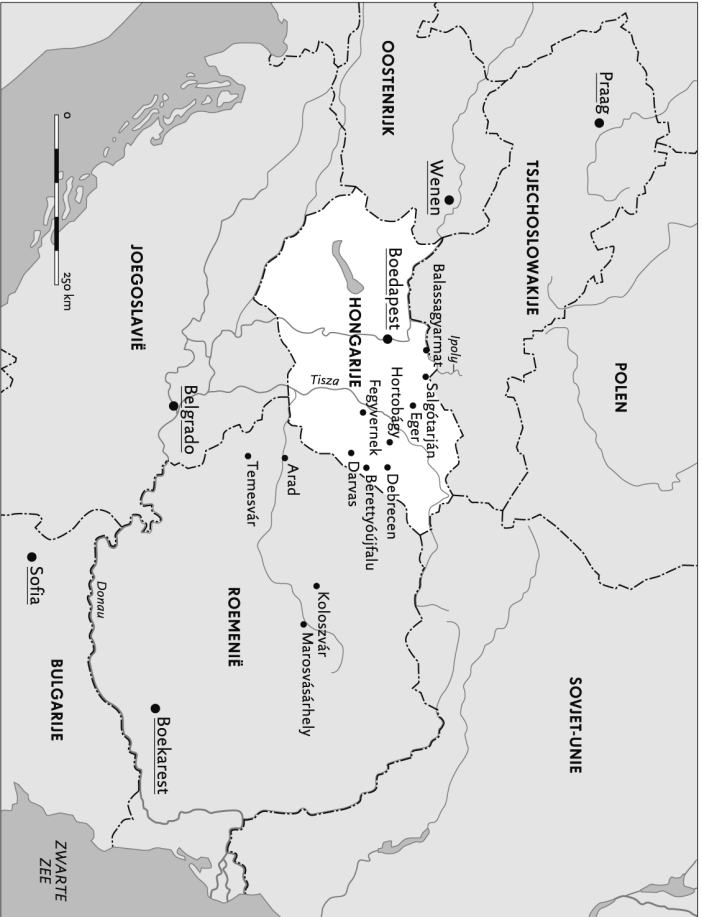

Inhoud

Zomer 1989	7
Herfst	93
Winter	165
Lente 1990	219
Hoe het verder ging. Nawoord van Renée Postma	267

Oost-Europa in 1989

Zomer 1989

SZDSZ

Szabad Demokraták Szövetsége, Alliantie van Vrije Democraten

MDF

Magyar Demokrata Fórum, Hongaars Democratisch Forum

MSZP

Magyar Szocialista Párt, Hongaarse Socialistische Partij

FIDESZ

Fiatal Demokraták Szövetsége, Alliantie van Jonge Democraten

OP HET MELODIEUZE ritme van György Konráds stem ben ik naar Boedapest gereisd. Die onverholen melancholie, dat gebrek aan fanatisme, die verhalen van vroeger, doortrokken met een lichte nevel van alcohol – terwijl ik hem las, vervaagden de grenzen tussen zijn Europa en het mijne. Het was alsof in die andere helft, die altijd in het halfduister van mijn bewustzijn had liggen schemeren, iets van mezelf lag, dat ik nog niet kende.

Het is na Polen mijn tweede reis naar Oost-Europa – de zoveelste reis naar een land waar ik niemand ken, maar waar ik instinctief naar toe word getrokken. Ik voel me zoals altijd bevreesd, al heb ik door de jaren heen geleerd op mijn intuïtie te vertrouwen.

Marek heeft me naar de trein gebracht. Op de valreep riep hij me nog toe: *‘Polak Węgier dwa bratanki, i do szabli i do szklanki’*, wat betekent: De Pool en de Hongaar zijn broeders, in vechten en in drinken. En hij persifleerde de zangerige Hongaarse taal, om me op het laatste moment nog aan het lachen te maken en wellicht ook om zijn zenuwen te verbergen. Want mijn reizen die kant uit maken hem onrustig. Dertien jaar geleden – hij was toen twintig – heeft Marek Polen verlaten. Hij is er nooit terug geweest. De veranderingen in Oost-Europa schoppen zijn leven in de war. Zijn wantrouwen tegenover de communisten zit diep, hij is niet bereid dat zomaar op te geven. In stilte hoop ik dat ik hem ooit zal kunnen overhalen mij mee te nemen naar het landschap van zijn jeugd. Misschien ben ik ook wel namens hem op reis gegaan, als een verkenner.

Ik wil *Tuinfeest* van Konrád uitlezen, maar de man die na Wenen neerploft op de bank tegenover me, vangt mijn blik en steekt ongevaagd van wal. Een New Yorkse jood, in 1949 uit Hongarije ver-

trokken. Al vlug vaart ons gesprek richting Israël en voor ik het beseft zijn we het oneens en heeft hij het plan opgevat me tijdens de uren die ons resten de geschiedenis van Israël opnieuw uit de doeken te doen. Ik probeer hem nog te weerhouden, ik wijs naar buiten, we zijn de grens gepasseerd en meteen in een gat in de tijd gevallen: het eerste Hongaarse stationnetje, een stationnetje met niets te veel, degelijk en saai als een ouderwetse blokkendoos – het type waarin een rood micaraampje al een wonder van verrukking was.

Maar mijn medereiziger laat niet los. Wil ik soms dat Israël van de aardbodem verdwijnt! Ik kijk over mijn dichtgeslagen boek heen naar de boerderijen die langsglijden.

‘Zouden dat kolchozen of privéboerderijen zijn?’

‘Of moeten alle joden alsnog in de zee gedreven worden!’

En zo heb ik al voor mijn reis goed en wel is begonnen een gevoel van verlies: we rijden een nieuwe wereld binnen, maar ik word achteruit getrokken. Ik zal de volgende weken nog vaak aan de man denken. Hij heeft me mijn eerste Hongaarse les gegeven: een les over een obsessie, met het woord en met de geschiedenis.

In het appartement waar ik logeer kost het me aanvankelijk moeite me in Hongarije te voelen. Kamers met hoge plafonds en een allegaartje van tweedehandsmeubels, een kast met ouderwets speelgoed achter glas en een binnenplaats met gul licht – dit zou ook Parijs of Noord-Italië kunnen zijn. Ik mis de klap van het volstrekt onbekende die ik in exotischer streken altijd voel: de hitte die in Afrika als een klamme deken om je heen valt, de zangerige geluiden in Arabische steegjes. Zelfs Warschau met zijn grauwe Marszałkowskastraat en zijn toonloos grijze flats had meer vervreemding te bieden.

Hier luistert Gergő van twintig bij het ontbijt naar The Velvet Underground terwijl hij met lome gebaren paprika's op zijn brood snijdt. Zijn jongere broer Iván zag op zijn negende *Star Wars* en is sindsdien geobsedeerd door het maken van rekwisieten voor sciencefictionfilms. In zijn kamer staan levensgrote hondenkoppen en futuristische ruimteschepen. Binnenkort vertrekt hij naar

Hollywood om in een studio te werken. Hun ouders leven met andere partners, maar komen regelmatig langs om de ijskast te vullen of te koken.

Langzaam zal Hongarije deze vertrekken binnensijpelen. Ik slaap in het ouderlijk bed, onder een portret dat Iván van zijn ouders schilderde en waarop ze tegen elkaar aan leunen en lachen. In die tijd woonden ze in een troosteloze flatwijk aan de rand van de stad. Toen het skateboard elders in de wereld in de mode kwam, maakten de jongens wieltjes onder een broodplank en raceten ermee over de trottoirs. Het is een herinnering die Gergő koestert, een van de weinige uit die tijd.

Buiten ligt Pest, het ongezond bonkende hart van een zomerse stad aan de Donau. Aan de overkant van het water, in de heuvels van Boeda, is het koeler en schoner. De eerste nacht laat ik nietsvermoedend het raam open. Om halfzes dendert het verkeer over de Bajcsy-Zsilinszkystraat en spuwen tweetakt Trabants venijnige gassen naar binnen. Als ik opsta doen mijn longen pijn en hangt er een bijna zichtbare damp in de kamer. ‘Ja, maak je verhaal maar een beetje vuil,’ zal Konrád me malicieus aansporen als ik hem erover vertel, ‘laat er maar iets van die vieze dampen in doorschemeren.’

Aan het einde van de straat staat het parlamentsgebouw. Daar worden de hervormingen besproken waar de hele wereld van gonst, daar lopen opposanten die zich jarenlang schichtig voortbewogen zelfverzekerd door de gangen, daar worden heilige huisjes in een onstuitbare vaart omvergehaald. Anderhalf jaar geleden nog klonk de kreet van een oppositiekrant dat partijleider Kádár moest verdwijnen als blasfemie, een halfjaar later besloot de communistische partij zelf hem te vervangen.

Het woord communisme wordt trouwens zelden meer gebezigd – dat geldt alleen nog voor de Chinese soldaten die weerloze studenten afmaken op het Tiananmenplein. Sinds 1950 prijkt boven op het parlement een rode ster die ’s avonds twinkelt tegen de donkere hemel. Die ster, zeggen de hervormers, moet verdwijnen.

Vervuld van deze veranderingen, vol van glasnost en perestrojka, ben ik hier aanbeland. Maar in dit huis in de schaduw van het

parlement wordt mijn enthousiasme getemperd. Iván kan geen geschikt gips vinden om zijn maskers te maken, Gergő heeft net zijn opleiding fotografie achter de rug; in de badkuip zwemmen de foto's die hij voor een studio ontwikkelt, maar hij heeft geen idee hoe hij met het weinige geld dat hij verdient ooit zelfstandig zal kunnen leven, om van het vinden van een flat nog maar te zwijgen. Zijn beste vrienden zijn geëmigreerd naar Londen, Parijs en Arizona.

Hun vader, die voor het Design Center van de Hongaarse Kamer van Koophandel werkt, vraagt zich af hoe Hongarije ooit onafhankelijk van Rusland kan worden: de hele economie is met de Russische verweven. Rusland levert basisproducten, Hongarije geeft er afgewerkte producten voor terug. 'Geen enkel westers land zou die producten willen,' zegt hij somber, 'alleen Rusland is er tevreden mee.'

Hij vertelt over een wedstrijd die onlangs in fabrieken werd uitgeschreven voor een nieuw ontwerp autonummerbord. De winnende fabriek werd onthaald op trofeeën en loftuitingen – er was geen ontwerper aan te pas gekomen. 'Waar werk ik dan voor,' vraagt hij zich af. Maar als hij weleens bij ons overnacht, is hij als eerste op, schuifelt rond in zijn nette pak en trekt om halfacht zachtjes de deur achter zich dicht om naar zijn werk te gaan.

Ze hebben het alle drie, die neiging tot moedeloosheid, die vertwijfeling, die melancholie die ik al ken van Konrád – en die luciditeit ook. Op de middag voor Iváns vertrek naar Hollywood laten we het eten in de ijskast staan en lunchen in de lommerrijke tuin van restaurant Kisbuda, aan de andere kant van de Donau. De jongens vertellen over de tijd dat hun appartement, dat aan de staat behoort, werd opgeknapt. Een half jaar duurde het, 's ochtends begonnen de arbeiders al te drinken, tegen de middag gaven ze hier en daar een likje verf, de rest van de dag aten ze uit hun neus en krabden hun kin. Op een middag toen Iván uit school kwam, lagen ze in een rij op de grond te snurken. Hij moest hun vragen of hij alstublieft over hen heen mocht stappen naar de kamer waar ze al die maanden gedwongen met zijn vieren bij elkaar woonden, waar ze hun huiswerk maakten, sliepen, alles.

'Beleefd vragen, hoor, want als je hen voor het hoofd stoot, voe-

ren ze helemaal geen slag meer uit!’ Iván lacht zich krom bij de herinnering, overmoedig door zijn nakende vertrek: hem wachten de studio’s van Hollywood en een betere kwaliteit gips om zijn maskers te maken. Hij is pas achttien, zijn gelaatstreken zijn nog kinderlijk, maar zijn obsessie is totaal en het is zeker dat die hem ver zal brengen.

‘Maar waarom doen ze niets?’

‘Ze sparen energie voor hun tweede en derde baantje waar ze echt geld mee verdienen,’ zegt Gergő bitter. ‘Ze laden zich overdag op en draaien zich ’s avonds in een razend tempo af.’

Iván grijnst: ‘En daarna gaan ze naar een *büfé* om *pálinka* te drinken en staren als zombies voor zich uit tot ze erbij neervallen.’

Op de terugweg naar huis lopen Gergő en Iván op de brug over de Donau te dollen en imiteren ze de drinkende arbeiders, waggend, fles aan de mond. Ze lachen, maar zonder echt plezier. Het is de sardonische lach van de machtelozen die beter weten. Ik ben verbaasd. Veertig jaar communisme – het lijkt hen helemaal niet aangetast te hebben. Ze weten dat het zo niet hoort. Op een of andere manier stemt dit me optimistisch.

In de joodse wijk van Boedapest sloft een man in onderhemd en bretels op pantoffels de straat over. Een fietser stopt bij een ijssalon, aan zijn stuur hangt een versleten leren tas. Traag eet hij zijn ijsje terwijl hij, halfzittend op zijn zadel, het komen en gaan in de ijssalon gadeslaat. Grootvaders duwen kinderwagens voor zich uit langs de winkelatalages van de Leninboulevard, uit drogisterijen stijgt de geur op van eau de cologne, in kruidenierswinkels ruikt het naar de koffie die klanten malen bij de uitgang.

Het zijn beelden van een tragere wereld, nostalgische foto’s van een oud Europa die gaan leven, ik ben meteen en hevig verliefd en het hindert niet dat ik geen woord versta van de taal die ik hoor: er is genoeg te zien in deze stomme film.

Een vrouw in een bloemetjesjurk staat stil op de hoek van een drukke straat en kijkt met een ontredderde blik naar haar man. Dorpelingen, te oordelen naar hun gezichten en de hoeveelheid tassen die ze met zich meesjouwen. Een lange ongemakkelijke

busreis moet hen van hun thuishaven scheiden. Zoals hij zich met een vlakke hand het zweet van het voorhoofd wist – het is een gebaar dat past bij een boerenlandschap, niet bij dit kruispunt waar het verkeer ongestoord doorraast.

In de metro kijkt een man naar een videoclip over autoraces. Benen wijd, handen op de rug, zo staat hij daar, wollen sokken in sandalen, een winterbroek onder een bruin colbert, een stoffen tas met verstelde handvatten bengelend op zijn rug. Op de videoclip gaan auto's over de kop en vliegen in de berm in brand, zeilen bestuurders als poppetjes door de lucht en slaan met een smak te pletter. De man lacht, hij lacht dat zijn schouders ervan schokken en de tranen hem in de ogen springen. Hij spiedt om zich heen, op zoek naar medestanders voor dit buitenissige plezier. Maar zijn landgenoten letten niet op hem, ze staren gedachteloos naar de naderende lichten in de zwarte tunnel.

De stem van de metrobestuurder die ons aanmaant op te passen voor dichtslaande deuren, klinkt me lieflijk in de oren. Zelfs de rode sterren die 's avonds in de stad oplichten, bezorgen me een heimelijk genot – alsof het Kerstmis is. Op een avond als ik thuiskom, klinkt uit het restaurant aan de overkant zigeunermuziek; tussen de tafeltjes wordt gedanst en al vlug stulpt een lange rij mensen naar buiten en slingert dansend de straat op.

Maar het duurt niet lang voordat dit idyllische beeld begint te barsten. Eerst zijn het nauwelijks zichtbare, dunne barstjes, later worden ze steeds groter – tot ik alleen nog scherven overhoud en het beeld van het begin op geen enkele wijze meer terug kan roepen.

Op het Clark Ádámplein, een druk kruispunt in Boeda, is een bloembed in de vorm van een rode ster aangelegd. Als je het vroegere koninklijk paleis op de heuvel bezoekt, zie je het in de diepte liggen. Onlangs zette iemand op een nacht midden in die ster een porseleinen wc-pot. 's Ochtends vroeg zagen autobestuurders hem staan, maar tegen de tijd dat het gerucht door de stad begon te circuleren en nieuwsgierigen naar het kruispunt kwamen, was de pot verdwenen.

In de hele stad sjouwen oudjes met rieten manden en stoffen tas-